

אגדת ההימס

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> ג-ט אב >> בבא קמא סח-עד

העמקה בחטא

ביאור

הגמרא עוסקת בדיני תשלומי ארבעה וחמישה; אדם שגנב בהמה, ואחר כך שחט או מכר אותה לאחר, משלם פי ארבעה ממחיר הבהמה אם מדובר בשה, וחמישה אם מדובר בשור.

אמר רב ששת:

אני אומר שאת הדברים הבאים שאמר רב - הוא אמר מתוך שינה (כלומר, לא ייתכן שאמר דבר מופרך כזה מתוך יישוב הדעת).

רב אמר בשם רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה שהטובח או המוכר משלם תשלומי ארבעה וחמישה? מפני שחזק והעמיק את חטאו. דין זה מופרך, מפני שלפני שבעל הבמה הגנובה התייאש - הטביחה והמכירה אינן משנות כלום, ואחרי שהתייאש - הבהמה נחשבת ברשות הגנב, אז הוא טבח או מכר את הבהמה של עצמו.

מתרצים שהכוונה היא כדברי רב: סיבת תשלומי ארבעה וחמישה היא שהגנב חזר על פעולת החטא (גם אם הפעולה הנוספת לא שינתה דבר).

אגדה אחת בשבוע:

בבא קמא סז ב - סח א

אמר רב ששת, אמינא:

כי ניים ושכיב רב אמר להא שמעתא;

דתניא, אמר רבי עקיבא:

מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם

תשלומי ארבעה וחמישה?

מפני שנשתרש בחטא.

אימת? אילימא לפני יאוש, מי איכא נשתרש? אלא

לאחר יאוש, ואי סלקא דעתך יאוש קני, אמאי

משלם תשלומי ארבעה וחמישה? שלו הוא טובח,

שלו הוא מוכר!

אמרי, כדאמר רבא: מפני ששנה בחטא.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

מה ההבדל בין השתרשות בחטא לחזרה על החטא?
למה זו סיבה להכפיל את התשלום פי ארבעה וחמישה?

המלצות ללימוד

הטעמים של רבי עקיבא ורבא שונים מהשיקולים המשפטיים הרגילים. כדאי לחשוב מה הם מוסיפים ולאיזה מישור הם שייכים. כדאי לתת את הדעת גם לפתיחה המפתיעה של רב ששת, ולביקורת הייחודית על דברי רב.

על האגדה קטעים מהמקורות של לימוד אגדה (אחת לכמה גיונות)

"במחשכים הושיבני כמתי עולם" (איכה ג)

יש הבדל בין אורא דארץ ישראל, שיכולה רוח הקודש להשפיע גם על תוכן ההלכות, וזחוזף לארץ רוח הקודש מתפשטת בגלוי רק על האגדות, וההלכות נדונות על פי השכל האנושי. "במחשכים הושיבני, זה תלמודה של בבל".

אמנם מתוך החשך יצמח אור גדול... מפני שמורידים בזה את הארת השכינה העליונה לשרות החיים הנמוכות, ומאירים בזה

הרב קוק, אורות התורה יג א

מבואות האפלים רבים מאד.

פי ארבע מחוקיות יבשה העמקה בסו"א

האגדה שאנו עוסקים בה היא מעין מובלעת בתוך דיון הלכתי. הגמרא עוסקת בדיני תשלומי ארבעה וחמישה, ובמהלך הדיון מזכירה פעמיים את דעת רבי עקיבא ואת האופן שבו מפרש אותה רבא. הדעה ופירושה קצרות מאוד, תופסות שלוש מילים כל אחת, אבל הן מספיקות כדי להאיר באור חדש את העיסוק בדיני הנזיקין.

דיני הנזיקין שייכים למערכת המשפטית של התורה. מדובר במערכת רחבה וענפה של חוקים וכללים, שברובה יוצרת רושם "טכני" ויבש. לפעמים מזכירים לנו חכמים את ההיגיון שמאחורי החוקים, ועדיין מדובר בהיגיון משפטי – שיקולים של צדק, של שיוויון, של קריטריונים לידיעת האמת ועוד. אבל בסוגייתנו רבי עקיבא מרחיב את המבט, ומוסיף לדיני הנזיקין ממד שאינו משפטי. העובדה שאדם השתקע עמוק יותר בחטא, כאשר עשה פעולה על גבי הפעולה האסורה הקודמת, לכאורה אינה אמורה לבוא לידי ביטוי בבית הדין. מבחינת הנזיק, זה שאמור לקבל את הפיצוי הכספי, לא משנה עד כמה רחוק הגיע המזיק בחטאו. יתרה מזאת, עצם המושג "חטא" אינו משנה לו, לא צריך להיות לו אכפת אם הנזק הוא בעיה מוסרית-רוחנית, העיקר שהוא יקבל את התשלום שמגיע לו על פי הדין.

מחדש רבי עקיבא כי דין התורה אינו מסתכם בתשלום פיצויים, וגם לא רק בתועלת לחברה. התורה מתמודדת עם החטא ותוצאותיו, מורה לאדם כיצד לצאת מהמצב הרוחני שאליו נקלע. ממד זה של משפטי התורה מתבטא בייחוד במקרה זה, של תשלומי ארבעה וחמישה, כיוון שהסכום הגנבה מוכפל פי ארבע ואפילו פי חמש. דין זה פותח פתח להתבונן במה שמעבר לתשלום הנזק הבסיסי.

בין דבריו של רבי עקיבא ובין פרשנותו של רבא יש פער. לפי פשט דברי רבי עקיבא, הטובח או מוכר בהמה שנגנבה מעמיק את החטא בנפשו. זו עלייה איכותית ברמת החטא. הגמרא מקשה על הבנה זו בחריפות, עד כדי כך שרבי ששת טוען כי רב, שציטט את רבי עקיבא, אמר זאת מתוך עייפות. הבעיה היא שמבחינה משפטית פורמלית, לא מדובר ברמה גבוהה יותר של חטא. לכן רבא מסביר שהעלייה ברמת החטא היא כמותית – חזרה על מעשה, אף שלא מתווספת בה עוד חומרה לחטא. עצם הישנות החטא מחמיר את המצב. אם נקבל בכל זאת את דברי רבי עקיבא כהבנתם המקורית (כפי אחת האפשרויות בגמרא, וכפי שאומרים בחסידות ובקבלה – האמירה שרבי "ישן" היא דווקא למעלתו, והכוונה שאמר דברים נשגבים מבינתנו), אולי באמת יש בדבריו חריגה מהכללים המשפטיים. אף שמבחינה ממונית לא השתנה כלום על ידי מעשה הטביחה או המכירה, בנפש האדם נעשה שינוי משמעותי, וגם לזה נדרשים משפטי התורה.

מכל מקום, ודאי נכונים גם דברי רבא, ויש להם משמעות גדולה – בין השאר בימים אלה של אבל החורבן. גם אם ברור שהאבלות אינה שייכת רק לדור החורבן אלא גם לכל דור שלא נבנה המקדש בימיו, עדיין כל דור כשלעצמו יכול לומר שהוא לא הוסיף הרבה. אנחנו חוטאים בשנאת חינם ובחטאים אחרים, כפי שחטאו גם אבותינו לפנינו. לפי דברי רבא, גם אם לא הוספנו כלום על חטאי הדורות הקודמים – העובדה שאנו חוזרים על אותו חטא, גם ללא שום תוספת או העמקה בו, מחמירה את מצבו של עם ישראל.

סתרי תורה - צריך לישון על זה.

מפיקנות האלצה

אמרי בינה,

הקדמה לחלק אורח חיים

... כמה פעמים מצינו שרבי ששת אמר על רב כי ניים ושכב אמר רב להא שמעתא. והחזות יאיר שם חרה לו על מליצה הזאת באי כבוד. ויש לומר שרבי ששת ידע כי כל דברי רב היו בפלס שקל הקדש לומר ע"פ פנימיות התורה גם הנגלות, וידוע מה שכתב האר"י ז"ל שענין השינה ברא הקדוש ברוך הוא שיצא ממנו נשמתו, ומונח רק קיסטא דחיותא, אז ישיג האדם רזין עילאין אשר אי אפשר לו להשיג בעוד נשמתו כלואה כולה בנופו; ורב ששת השכיל לדבר ואמר אחרי שאין לו הבנה בזה, בלי ספק כי ניים ושכב רב, ואז השיג דברים אשר אין ביכולת להשיג כשהוא נעזר ונשמתו בנופו. ואדרבא, זה היה כבודו של רב.